

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну роботу

Ісапчук Юлії Вікторівни

«Дихотомія провінції та метрополії у прозі Інгеборг Бахман»,

представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних

наук за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн

Незважаючи на те, що Австро-Угорська монархія проіснувала доволі недовго, але за час півстолітнього існування вона полишила значний вплив не лише на європейську культуру зокрема, але й на світову загалом. І це є зрозуміло, адже в образі Австрії історія поєднує дві географічні координати – Захід і Схід. Така локалізація обумовила її соціокультурний та історичний розвиток, який ґрунтувався на боротьбі та єдності протилежностей. Як зовнішні, так і внутрішні етнічні, релігійні, культурні, соціальні та ментальні протиріччя спричинили її раптовий занепад, який став причиною нових руйнувань з одного боку, а з іншого його наслідком стало утворення нових держав на географічній мапі Європи.

Говорячи про німецькомовний культурний простір ХХ століття мабуть важко знайти письменника, якого б не цікавило імперське минуле Австрії. До прикладу варто згадати такі постаті як Б. Шульц, Г. фон Додерер, А. Шніцлер, Г. фон Гофмансталь, Й. Рот, А. Штіфтер, І. Бахман та інші. Особливою цікавістю до цього феномену відрізняються німецькомовні автори, які фікціоналізують світ своїх дитячих чи юнацьких спогадів, що пройшли на уламках колишньої Дунайської імперії. Для одних – це спроба заповнити вакуум після зникнення величної монархії та великодержавної культури, для інших – меланхолійна туга за «Атлантидою, яку 1918 року», за словами В. Мюллера-Функа, «нежданно-негадано поглинув Океан Історії»¹, інші ж літератори вдаються до змалювання так званого «габсбурзького міфу», що є результатом опрацювання великої Історії. Варто також

¹ Müller-Funk W. Joseph Roth / Wolfgang Müller-Funk. – München: Verlag C.H. Beck, 1989. – 201 S.

виокремити ще й тих письменників, котрі крізь призму історичної ситуації Австро-Угорщини, на ґрунті історичного контексту та суспільно-політичних зворушень ХХ століття вибудовують власний ментальний простір та конструюють власну світоглядну модель Австрії.

До останньої когорти письменників можемо зарахувати й австрійську письменницю Інгеборг Бахман, для якої мотив «дім Австрія» або ж «Австрійського дому» виявляється провідним для її творчого доробку: «Немає країни Австрія, її не було ніколи. І те, що ми сьогодні так називаємо, носить це ім'я, бо так вирішили в якихось договорах. Та справжнє ім'я було завжди Австрійський дім. Я вийшла з цього світу, хоча народилася, коли Австрія вже давно не існувала. Та потаємні перетини для мене все ще мають значення, і ця країна, якої вже не існує, дала мені духовне становлення»².

Поява на теренах України дисертаційного дослідження, присвяченого творчості культової німецькомовної письменниці Інгеборг Бахман є знаковою подією для вітчизняної германістики. І це не дивно, адже зарубіжні літературознавці вже давно відкрили для себе багатий творчий доробок цієї неординарної авторки, про що свідчать чисельні наукові розвідки. Серед зарубіжних бахманознавців варто згадати такі імена як, М. Альбрехт, Г. Бьотігер, К. Барч, П. Байкен, З. Вайгель, А. Гапкемаєр, Й. Гьоль, К. Штайнгофф, А. Штоль та інші.

В українському ж літературознавстві дослідженню творчого доробку І. Бахман присвячено два комплексних дослідження – «Самоідентифікація як особистісний і філософський дискурс у прозі Інгеборг Бахман» (2012 р.) Мельник Діани та «Жанрово-стилістична домінанта оповідань Інгеборг Бахманн» (2013 р.) Скляренко Олесі. В літературознавчому дисертаційному дослідженні Д. Мельник розглядає ідентичнісну проблематику творчості І. Бахман в історико-культурному, філософському та біографічному контекстах на матеріалі прозових творів письменниці – роману «Маліна» та

² Цит. за: Цибенко Л. «Нескінченна втеча» як доля, «чужина» як призначення. Пам'ятання «мислених ландшафтів» Йозефа Рота у творчості Інгеборг Бахман / Л. Цибенко // Факт як експеримент. Механізм фікціоналізації дійсності у творах Йозефа Рота. Студії австрійської літератури / упор. і ред. Т. Гаврилів. – Львів: ВНТЛ-Класика. 2007. – Т. 3. – С. 165-196.

оповідань зі збірки «Синхронно». А от дослідниця О. Складенко в своїй науковій розвідці з галузі мовознавства досліджує жанрово-стилістичну домінанту оповідань австрійської письменниці на макро- та мікrostилістичному рівнях, специфіка якої обумовлюється картиною світу І. Бахман.

Юлія Вікторівна Ісапчук за основу свого дисертаційного дослідження обрала також творчий доробок австрійської письменниці Інгеборг Бахман, проте яка вивчається під новим кутом дослідження як в зарубіжному, так і вітчизняному літературознавстві, а саме з точки зору дихотомічних відносин між провінцією та метрополією.

Отже, як бачимо, рецензована дисертаційна робота «Дихотомія провінції та метрополії у прозі Інгеборг Бахман» є **актуальною** щонайменше у двох планах – дисертантка поставила перед собою мету не лише дослідити творчість Інгеборг Бахман, а й «осмислити художню специфіку соціокультурного феномену «провінція та метрополія» у прозі авторки» (с. 7), ба навіть ширше – окреслити дихотомію «центр та периферія» в австрійській літературі ХХ ст.

Перше, що хотілося б відзначити при оцінці дисертації Ісапчук Ю.В. – це безперечна наукова новизна та ґрунтовність виконаного дослідження. За своїм характером і підходом вона вписується в русло як класичних концепцій часового простору, біографічного методу, культурно-історичної поетики, так і сучасних досліджень з проблем пам'яттєвого дискурсу, сучасної теорії часопростору, герменевтики, рецептивної естетики та загалом відзначається чіткою концептуальністю.

Позитивної оцінки заслуговує як задум роботи, порушення актуальних проблем, так способи їх розв'язання, структура роботи, її цілісно-логічна завершеність, **наукова новизна**, яка полягає в тому, що в ній уперше досліджено і проаналізовано вибрані твори Інгеборг Бахман в аспекті осмислення дискурсу міста – метрополії Відня та провінції Клагенфурта.

Практичне значення дослідження Ю.В. Ісапчук полягає в тому, що його результати можуть бути використанні при подальшому вивченні творчості письменниці, при розробці лекційних курсів з історії зарубіжної літератури ХХ ст., включатися в розробки спецкурсів з німецькомовної літератури ХХ ст.

Акцентую увагу на тому, що цінність дисертації визначається тим, що вона у параметрах вітчизняного літературознавства стала зразком науково виваженого, професійного підходу до аналізу тексту, його переосмислення та накреслення нових шляхів його інтерпретації.

Перший розділ **«Методологічні параметри провінції та метрополії у площині часопростору»** є теоретико-методологічним, оскільки в ньому крізь призму праць у сучасній гуманітаристиці з проблем вивчення дихотомії провінції та метрополії висвітлюються головні аксіоми урбаністичного дискурсу, а саме протиставлення центру та периферії у культурно-історичному зрізі. Дисертантка доводить, що такі бінарні опозиції, як імперія – метрополія, столиця – провінція мають різне семантичне навантаження і залежать також від історичних векторів розвитку певної країни. Австрійський варіант провінційної літератури вона визначає як шлях «від пропагандистської літератури «крові та землі» до антирегіональної літератури 1960-1980-х рр.» (с. 55-56).

У другому розділі розглядається віддзеркалення австрійського духовного простору у прозових творах Інгеборг Бахман. Цей ментальний простір дисертантка визначає різними поняттями, як то «габсбурзький міф», австрофашизм, неподолане історичне минуле, суспільство конформістів та споживачів (с. 100). «Габсбурзький міф» для Бахман – це рудимент, залишок з минулого, якому письменниця протиставляє свою модель мислення з орієнтацією у майбутнє. Розглядаючи різні форми конформізму з історичним минулим в оповіданні *«Серед убивць та безумців»*, Ю.В. Ісапчук розрізняє такі поняття як фашизм і австрофашизм, говорячи про приховані, неопрацьовані форми останнього саме в Австрії, так званого «латентного

фашизму». До речі, Юлія Вікторівна вперше вводить у вітчизняний науковий обіг це поняття, виокремлюючи різні форми пасивного конформізму з фашистським минулим на прикладі чотирьох образів чоловіків з твору *«Серед убивць та безумців»*, а саме «прихована агресія», «боязка мова натяків», «цілковита згода з переконанням більшості» та «відверте демонстрування відсутності сумління» (с. 74).

Досить ґрунтовним, як на мене, видається аналіз вставної легенди *«Таємниці принцеси Кагранської»* з роману *«Маліна»*, яку дослідниця інтерпретує як прояв програмних переконань австрійської письменниці. Ідеалізація утопічного простору у вигляді відтинку вулиці Унгаргасе з інкорпорацією казкових елементів пов'язується з духовним ландшафтом І. Бахман (підрозділ 2.4).

Цілісним й науково завершеним дослідженням, на мою думку, є третій розділ роботи **«Специфіка австрійської провінції: Каринтія versus Клагенфурт»**, що в залежності від наявного у розпорядженні дисертантки конкретного матеріалу цілком вмотивовано поділений на три підрозділи, перший з яких присвячено вивченню ролі Каринтії як культурного пограниччя у житті і творчості І. Бахман, другий розгляду амбівалентності австрійської провінції і третій підрозділ – аналізу топосу Galicien.

Влучним є спостереження Юлії Вікторівни щодо категорії помежів'я як картографічної, так і мисленевої проблеми. У роботі наголошується, що константними ознаками для письменниці виявляються «перебування на пограниччі та протиставлення» клагенфуртській провінції, що визначає її внутрішнє пограниччя та світосприйняття. Цю амбівалентність дисертантка прослідковує на конкретному матеріалі, аналізуючи оповідання *«Юність в австрійському місті»* (підрозділ 3.2.) та незавершений роман *«Книжка Франци»* (підрозділ 3.3.). В першому аналізованому творі Ю.В. Ісапчук чітко не визначається зі значенням топосу Клагенфурт, зазначаючи, що «це не зовсім метафора утопічної країни дитинства, але й не літературне реконструювання дитячих спогадів зі знаком мінус» (с. 129). А от

фікціональний топос Galicien з «Книжки Франци» вдається дисертантці переконливо ідентифікувати як «утопічний мікрокосмос, одну зі спроб подолати відчуженість людини, гіпотетичний антидот від хвороби сучасного світу – «видів смерті» (с. 149).

На позитивну оцінку заслуговує четвертий розділ дисертаційного дослідження Ю.В. Ісапчук, де вона здійснює ґрунтовний аналіз австрійської столиці Відень як післявоєнної метрополії з точки зору різних оповідних перспектив на прикладі таких творів І. Бахман, як оповідання «*Місто без гарантій*» (підрозділ 4.1.), «*Оглядини старого міста*» (підрозділ 4.2.) та цикл «*Види смерті*», а саме романи «*Книжка Франци*», «*Реквієм за Фанні Гольдман*» та «*Маліна*» (підрозділ 4.3.). Новаторським видається підхід авторки дисертаційного дослідження у застосуванні концепції так званої літературної географії, а саме окреслення «бахманівської карти Відня» (с. 192), на якій можна відслідкувати сфокусовані письменницею найважливіші локуси міста в зазначених творах. У цьому сенсі варті уваги науково виважені думки дисертантки щодо суперечливості образу міста крізь перспективу просторів спогаду та місць пам'яті автобіографічного Я, що пригадує. Амбівалентність метрополії підкреслюється на усіх рівнях аналізованих текстів. Відень – це і колишня велич столиці Дунайської імперії, і привабливий туристичний центр, і музична столиця Європи, й ілюзорна затишна післявоєнна столиця, також це і «сучасна «арена вбивств» за мовчазною згодою суспільства» (с. 206).

Дисертація завершується логічними та переконливими висновками, в яких підсумовуються результати проведеного наукового дослідження.

Загалом високо оцінюючи подану до захисту дисертаційну роботу Ю.В. Ісапчук висловлю деякі застереження:

1. У підрозділі 1.3. дисертантка подає ґрунтовний аналіз розвитку австрійської регіональної літератури ХХ ст., виділяючи три етапи. Проте незрозумілим видається, чи цю класифікацію дисертантка виводить самостійно чи все-таки цей поділ є загальноприйнятим в

австрійському літературознавчому дискурсі. Якщо останнє, то має бути посилання на відповідне джерело або вказано відповідні прізвища науковців.

2. На с. 41 рецензованого дисертаційного дослідження, Ю.В. Ісапчук, розглядаючи літературу «нової суб'єктивності», помилково зазначає німецький відповідник до цього поняття як „Neue Sachlichkeit“ (український відповідник «нова предметність» або ж «нова речовинність») замість правильного „Neue Subjektivität“. Як відомо, обидва поняття є різними мистецькими напрямками як у хронологічному, так і концептуальному планах.
3. Не зовсім чітким, як на мене, є висновок до підрозділу 3.2. щодо значення топосу Клагенфурт, де Ю.В. Ісапчук зазначає, що «це не зовсім метафора утопічної країни дитинства, але й не літературне реконструювання дитячих спогадів зі знаком мінус» (с. 129). Така констеляція амбівалентності потребує, більш логічного потрактування. Якщо це і не метафора, і не реконструкція, то має бути більш певно окреслений дуалізм сприйняття провінції авторським Я.
4. На мою думку, потребує аргументації поняття «сітка як метафора пам'яті», яке дисертантка вживає по відношенню до образу Відня (підрозділ 4.1, с. 157) в оповіданні «Тридцятий рік», посилаючись на З. Вайгель. Хотілося б отримати більш докладне роз'яснення цієї метафори в контексті аналізованого твору.

Проте відзначенні застереження і побажання абсолютно не применшують наукової цінності дисертації Ю.В. Ісапчук, яка є завершеним, написаним на високому науково-теоретичному рівні самостійним дослідженням. Автореферат та опубліковані статті по темі досліджуваної проблеми висвітлюють основні положення дисертації.

Таким чином, представлена на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.04. – література зарубіжних країн

дисертація Ю.В. Ісапчук «**Дихотомія провінції та метрополії у прозі Інгеборг Бахман**» повністю відповідає вимогам п. 3.8. «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, які висуваються до подібного типу науково-дослідницьких робіт, а її виконавець Юлія Вікторівна Ісапчук заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Офіційний опонент

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської
філології та перекладу
Черкаського державного
технологічного університету

М.О. Орлова